

Gintautas Ereminas

Lenkijos valdžios polonizacijos politika prieš lietuvių tautinę mažumą (1935–1939 m.)

Straipsnio tyrimo objektas – 1935–1939 m. Lenkijos valdžios vykdyta kryptinga lenkinimo politika Vilniaus krašte. Remiantis Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje saugoma lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ medžiaga (f. 67), siekiama parodyti, kaip ir kokiomis sudėtingomis sąlygomis lietuviybės labui dirbo draugijos pedagogai ir darbuotojai.

ĮVADAS

Straipsnyje, remiantis archyviniais šaltiniais, nagrinėjama lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ veikla vienu sudėtingiausių jos gyvavimo laikotarpių – 1935–1939 m.* XX a. ketvirtąjo dešimtmečio antroje pusėje draugijai teko atlaikyti vis stiprėjančią Lenkijos administracinės valdžios spaudimą, o 1938 m. ji buvo neteisėtai uždaryta. Straipsnyje keliami prielaidai, kad siekdama įstatuose užsibrėžto tikslo – šviesti Vilniaus krašto lietuvius gimtąja kalba – draugija iki savo uždarymo 1938 m. vasario mėn. šviečiamąją veiklą vykdė oficialiai uždarytose mokyklose, taip pat legaliai veikiančiose skaityklose (jų vedėjais dažniausiai tapdavo uždarytų mokyklų

mokytojai), galbūt ir draugijos skyriuose, taip iš dalies mėgindama išlaikyti Lenkijos administracinės valdžios nuo 1935 m. vis smarkiau naikinamą lietuviškų mokyklų tinklą.

Straipsnio uždaviniai: 1) atskleisti, kiek iki 1938 m. lietuvių „Ryto“ draugija turėjo mokyklų, skaityklų ir skyrių, 2) kaip lietuvių „Ryto“ draugijos pedagogai ir darbuotojai bendravo su Lenkijos administracinės valdžios pareigūnais.

LENKIJOS VALDŽIOS POLONIZACIJOS POLITIKA PRIEŠ LIETUVIŲ TAUTINĘ MAŽUMĄ

Dėl Lenkijos administracinės valdžios Vilniaus krašte spaudimo lietuvių švietimo draugija „Rytas“ nuo 1934–1935 mokslo metų buvo priversta pertvarkyti savo darbą. Mokyklų buvo išlikę nedaug, o ir veikiančioms grėsė pavojus būti uždarytomis, nes Vilniaus apygardos švietimo kuratorija (mokyklų veiklą prižiūrinti įstaiga, maždaug atitinkanti dabartinės Švietimo ministerijos skyrių), remdamasi 1932 m. priimtu privačių mokyklų įstatymu ir kitais pretekstais, galėjo

---

* Apie lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ veiklą iki 1939 m. žr. Gintauro Eremino straipsnį „Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ veikla Vilniaus krašte (1920–1939 m.)“, *Genocidas ir rezistencija*, 2013, Nr. 1 (33), p. 112–135.

uždaryti visas, jos nuomone, įstatymo sąlygų neatitinkančias „Ryto“ draugijos mokyklas.

Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ vadovybė toliau kovojo su Vilniaus apygardos švietimo kuratorija ir kitomis lenkų administracijos įstaigomis siekdama išsaugoti savo mokyklų tinklą. Buvo stengiamasi išlaikyti legaliai veikiančias mokyklas, o kartu remti uždarytas ir, tikėtina, nelegaliai toliau veikiančias mokyklas, galbūt netgi stengiantis gražinti joms legaliai veikiančių mokymo įstaigų statusą. Barčių mokykla buvo uždaryta 1927 m. spalio 4 d.¹, Biniūnų – 1932 m. gruodžio 28 d.², Bilių – 1931 m. gruodžio 28 d.³, Butvydonių – 1933 m.⁴, Cesliukiškių – 1930 m.⁵, Čebatorių – 1927 m. spalio 6 d.⁶, Čižiūnų – 1926 m.⁷, Čižiūnų – 1927 m. spalio 6 d.⁸, Dargužių – 1927 m. spalio 4 d.⁹, Druskininkų – 1932 m.¹⁰, Galčiūnų – 1927 m. spalio mėn.¹¹, Gėliūnų – 1927 m. spalio 4 d.¹², Grybašių – 1932 m. rugpjūčio 6 d.¹³, Kabelių II – 1935 m. rugpjūčio 31 d.¹⁴, Kalesnykų – 1932 m.¹⁵, Kaniavos – 1935 m. rugpjūčio 31 d.¹⁶, Kargaudų – 1934 m.¹⁷, Leliušių – 1932 m. liepos 16 d.¹⁸, Lynežerio – 1936 m. birželio 30 d.¹⁹, Plikų – 1931 m. rugpjūčio mėn.²⁰, Pūčkornų – 1932 m.²¹, Ramaškonų – 1933 m.²², Strielčių – 1927 m. spalio 11 d.²³, Voriškių – 1927 m. spalio 4 d.²⁴, bet greičiausiai šios mokyklos ir toliau veikė nelegaliai. Tai liudija Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje saugoma lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ abėcėlinė kartoteka. Joje esančios chronologinės datos leistų teigti, kad būta atvejų, kai oficialiai uždarytos mokyklos veikė ir toliau²⁵.

Antra vertus, būta atvejų, kai toje pat vietovėje tuo pačiu arba beveik tuo pačiu metu koegzistavo mokykla, draugijos skyrius ir skaitykla, mokykla ir skaitykla arba mokykla ir draugijos skyrius, todėl kategoriškai teigti, kad lietuviai buvo mokomi, šviečiami vien slaptose mokyklose, irgi negalima.

Mažėjant oficialiai veikiančių lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ mokyklų, kita svarbiausia draugijos veiklos kryptimi tapo darbas skaityklose ir skyriuose. Skaityklas draugija dažnai steigdavo tose pačiose vietovėse, kur iki tol veikė jau uždarytos mokyklos: Kabeliuose I²⁶, Kaniaukoje²⁷, Kašėtose²⁸, Leliušuose²⁹, Margionyse³⁰, Mašnyčioje³¹, Miciūnuose³², Musteikiuose³³, Pažemiškiuose³⁴, Piliakalniuose³⁵, Randamonyse³⁶, Vigonyse³⁷, taip pat tose vietovėse, kur buvo siekta, bet nebuvo leista steigti mokyklų: Gervelėse³⁸, Giniūnuose³⁹, Giraitėje⁴⁰, Giriose⁴¹, Liubartuose⁴², Miliūnuose⁴³.

Draugijos skyriai savo ruožtu buvo kuriami Daugėliškyje⁴⁴, Kalesnykuose⁴⁵, Kalviškiuose⁴⁶, Kampuočiuose⁴⁷, Kapiniškiuose⁴⁸, Kaziuliuose⁴⁹, Leliušuose⁵⁰, Lynežeryje⁵¹, Mištūnuose⁵², Mockose⁵³, Neravuose⁵⁴, Paditvyje⁵⁵, Paliūnuose⁵⁶, Pamerkyje⁵⁷, Papiškėse⁵⁸, Pirčiupiuose⁵⁹, Randamonyse⁶⁰, Rimdžiūnuose⁶¹, Rudnioje⁶², Senajame Naniškyje⁶³, Šlynakiemyje⁶⁴, Zabarninkuose⁶⁵, Žagariuose⁶⁶, t. y. vietovėse, kur anksčiau veikė draugijos mokyklos.

Tačiau būta ir vietovių (Šklėriai⁶⁷, Šuma⁶⁸), kuriose uždarius mokyklas nebuvo įkurta nei skaityklos, nei skyriaus, taip pat vietovių (Ceikiniai, Cesliukiškės, Čebatoriai), kur buvo kuriamos ir skaityklos, ir skyriai arba tik skaityklos (Čižiūnai ir Damošiai).

Iš lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ visuotinio susirinkimo, vykusio 1937 m. kovo 21 d., protokolo sužinome, kad draugijos pirmininkas kunigas Kristupas Čibiras, apžvelgdamas padėtį nuo 1936 m. kovo 22 d. iki 1937 m. kovo 21 d., pažymėjo, kad praėję metai draugijai buvo labai sunkūs, jos veiklą nuolat varžė ir stabdė vyriausybės. Buvo pasakyta, kad dar prieš metus, 1936 m. kovo 22 d., draugija turėjo 77 skaityklas ir 4 mokyklas, o 1937 m. kovo 21 d. – tik 14 skaityklų ir 2 mokyklas (77 mokinius)⁶⁹.

Nors Lenkijos administracinė valdžia turėjo užtektinai įstatymo galių įvairiais pretekstais naikinti „Ryto“ draugijos išlaidas privačias lietuviškas mokyklas, skaityklas ir skyrius, nuo 1936 m. šis procesas dar labiau paspartėjo. Kodėl? Atsakymą į šį klausimą randame Vilniaus vaivados Ludwiko Bociańskio 1936 m. vasario 11 d. labai slaptame memoriale „Administracinės valdžios priemonės prieš Lenkijos lietuvių mažumą ir ateities planai šiuo klausimu“⁷⁰, kuris buvo skirtas aukštiesiems Lenkijos pareigūnams ir kurio teksto kopijos vėliau buvo išsiuntinėtoms žemesniems Vilniaus krašto pareigūnams. Vadinasi, juo remdamiesi, Lenkijos administracinės valdžios pareigūnai vykdė lietuvių, kaip tautinės mažumos, nutautinimo politiką, todėl nereikėtų stebėtis kryptingais Lenkijos administracinės valdžios veiksmais nuo 1936 m. vasario mėn. kuo labiau riboti „Ryto“ veiklą, siekiant šią draugiją panaikinti.

Lenkų administracija sąmoningai vykdė sprespaudos politiką, kurios pagrindinis akcentas buvo uždrausti viską, kas lietuviška. Ne išimtis čia buvo Ceikiniai, Cesliukiškės, Damošiai ir kitos vietovės, kuriose lietuvių švietimo draugija „Rytas“ stengėsi atidaryti skaityklą ir (arba) išsaugoti veikiančią skyrių.

Ceikiniai. Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ Ceikinių byloje išlikęs Švenčionių apskrities seniūno ir „Ryto“ draugijos Švenčionių valdybos susirašinėjimas dėl Ceikinių skaityklos. Švenčionių apskrities seniūnas 1936 m. birželio 9 d. lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ Švenčionių valdybai išsiųstame dokumente rašė:

„Vadovaudamasis 1928 m. kovo 22 d. prezidento potvarkio dėl administracinio proceso eigos 72 straipsniu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 36, poz. 341), taip pat 1932 m. spalio 27 d. prezidento potvarkio dėl draugijų teisės 16 straipsniu (*Dziennik Ustaw*,

Nr. 94, poz. 808), kreipiuosi į valdybą, reikalaujamas uždaryti skaityklą Ceikiniuose, Mielagėnų seniūnijoje, Švenčionių apskrityje. Skaitykla turi būti uždaryta iki 1936 m. birželio 20 d. Motyvas – „Ryto“ draugijos skaityklos veikla Ceikiniuose, Mielagėnų seniūnijoje, kelia pavojų saugumui ir viešajai tvarkai.

Nustatyta, kad skaitykloje yra vykdoma kampanija, kurstanti lenkų ir lietuvių tautybų gyventojų ginčus ir kivirčius. Nustatyta, kad platinami nelegalūs Kauno leidyklų leidiniai. Be to, vykdomas viešosios pradinės mokyklos ir lenkiškų organizacijų boikotas. Šis sprendimas gali būti apskūstas Vilniaus vaivadijos įstaigai Vilniuje per 14 dienų nuo jo gavimo. Apeliacija teikiama per apskrities seniūniją Švenčionyse.

Apskrities seniūnas St. Dworak⁷¹

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad tai svarus kaltinimas ir kad lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ skaitykla Ceikiniuose buvo uždaroma kaip kelianti pavojų, nes vykdė propagandinę antilenkišką darbą. Tačiau žinant Vilniaus vaivados L. Bociańskio rekomendacijas galima teigti, kad kaltinimas, pagrįstas vien seniūno raštu, buvo niekinis.

Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ Švenčionių skyriaus pirmininkas daktaras Aleksandras Rymas pasinaudojo apeliacijos teise, nors ir nesitikėjo, kad į ją bus atsižvelgta, ir, kaip buvo nurodyta, 1936 m. birželio 24 d. per Švenčionių apskrities seniūniją raštu Nr. 67 kreipėsi į Vilniaus vaivadiją:

„Šių metų birželio 9 d. sprendimu Nr. 480/L buvo uždaryta švietimo draugijos „Rytas“ skaitykla Ceikinių miestelyje, Mielagėnų seniūnijoje, Švenčionių apskrityje. Manome, kad sprendimas yra neteisėtas ir turi būti atšauktas dėl nurodomų priežasčių.

Seniūnijos tvirtinimas, kad skaitykla vykdo kampaniją, kurstančią lenkų ir lietuvių tautybės gyventojų ginčus ir kivirčius, yra nepagrįstas. Todėl, nesant objektyvaus patvirtinimo, jis negali tapti skundžiamo sprendimo pagrindu.

Skaitykla neturi jokių nelegalių Kauno spaudinių, tuo nebuvo kaltinamas ir bausimas skaityklos vadovas. Skaitykla nevykdo viešosios mokyklos ir lenkiškų organizacijų boikoto. Tai patvirtina faktas, kad skaityklos vadovas savo vaikus siunčia mokytis į viešąją pradinę mokyklą.

Visi minėti priekaištai yra nepagrįsti ir negali būti pagrindas uždaryti kultūrinę švietimo įstaigą. Tokie pranešimai yra paprasti blogos valios žmonių prasimanymai.

Pirmininkas dr. A. Rymas⁷²

Iškalbinga, kad atsakymo į šį lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ Švenčionių skyriaus pirmininko raštą negauta, – Vilniaus vaivada L. Bociańskis patvirtino Švenčionių apskrities seniūno reikalavimą uždaryti skaityklą. Juolab kad kaltinimas atspindėjo paties vaivados siūlymą uždarinėti lietuvių kultūrinės ir švietimo įstaigas kiekvienu tinkamu pretekstu.

Siekdamas uždaryti paskutinį „Ryto“ draugijos atstovavimo Ceikiniuose židinį – draugijos skyrių, Švenčionių apskrities seniūnas 1936 m. balandžio 22 d. raštu Nr. B.480/L informavo draugijos Švenčionių skyriaus valdybą:

„<...> remdamasis 1928 m. kovo 22 d. prezidento potvarkio dėl administracinio proceso eigos 72 straipsniu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 36, poz. 341), taip pat 1932 m. spalio 27 d. prezidento potvarkio dėl draugijų teisės 16 straipsniu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 94, poz. 808), nuo šios dienos uždarau šį skyrių, esantį Ceikiniuose, Mielagėnų

seniūnijoje, Švenčionių apskrityje. Siekdamas apsaugoti skyriaus turimą nuosavybę, remdamasis minėto draugijų teisės potvarkio 25 straipsniu, kuratoriumi paskyriau poną Władysławą Malinowską, Mielagėnų seniūnijos viršaitį.“⁷³

Savo veiksmus Švenčionių apskrities seniūnas pagrindė taip:

„Švietimo draugijos „Rytas“ skyriaus veikla Ceikiniuose, Mielagėnų seniūnijoje, kelia pavojų viešajam saugumui ir ramybei.

Nustatyta, kad šio skyriaus valdyba tarp lietuvių tautybės gyventojų vykdo kampaniją, kurstančią lietuvių ir lenkų tautybės gyventojų ginčus ir konfliktus tautiniu pagrindu. Pastebėta neramumų tarp aplinkinių lietuvių, dažni gandai, esą šios vietovės atiteksiančios Lietuvai, taip pat kiti faktai, keliantys viešą nepasitenkinimą. Šio skyriaus vadovybė buvo bausta už nelegalių spaudinių laikymą. Be to, keletas šio skyriaus narių buvo bausti teismų ir administracinės valdžios už įvairius nusikaltimus. Šį sprendimą galima apskųsti Vilniaus vaivadijos įstaigai Vilniuje per 14 dienų nuo jo gavimo. Apeliacija teikiama per apskrities seniūniją Švenčionyse.

Už apskrities seniūną
viceseniūnas E. Polkowski⁷⁴

Pažymėtina, kad „Ryto“ draugija visada pasinaudodavo teise ginti savo interesus. Švenčionių skyriaus administracija, siekdama išsaugoti Ceikinių skyrių, motyvuotu 1936 m. gegužės 5 d. raštu Nr. 58 kreipėsi į Vilniaus vaivadą L. Bociańskį. Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ Švenčionių skyriaus pirmininkas dr. A. Rymas vaivadais rašė:

„Šių metų balandžio 22 d. seniūnijos sprendimu Ceikiniuose buvo uždarytas švie-

timo draugijos „Rytas“ skyrius. Šį sprendimą laikau nepagrįstu, jis turi būti atšauktas dėl tokių priežasčių.

Seniūnijos tvirtinimas, kad skyriaus valdyba tarp lietuvių tautybės gyventojų vykdo kampaniją, siekdama sukelti lietuvių ir lenkų ginčus ir kivirčius, yra niekuo nepagrįstas, nes niekas iš skyriaus valdybos už tokius prasižengimus nebuvo baustas. Objektiviai nepatvirtinta versija negali suteikti skundžiamam sprendimui pagrindo. Draugijos skaityklos vedėjas nebuvo baustas. Anksčiau skirtą administracinę baudą panaikino teismas. Kadangi niekas iš skyriaus narių nėra baustas už jokių prasižengimus, turinčius ryšį su praeitimi arba draugijos skyriaus veikla, prašau skundžiamą sprendimą panaikinti.⁶⁵

Į šį raštą Vilniaus vaivada L. Bociąnskis atsakė 1936 m. birželio 20 d. raštu Nr. S.PP.1577/L:

„Lietuvių draugijos „Rytas“ Ceikinių skyriaus Mielagėnų seniūnijoje uždarymo bylos sprendimas. 1936 m. balandžio 22 d. Švenčionių apskrities seniūnas, remdamasis 1928 m. kovo 22 d. prezidento potvarkio 72 straipsniu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 36, poz. 341), taip pat draugijų teisės 16 ir 41 straipsniu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 94, poz. 808), uždarė lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ skyrių Ceikiniuose, Mielagėnų seniūnijoje, nes jo veikla grėsė viešajam saugumui ir ramybei. Tuo pat metu nesiremiant minėtos draugijų teisės 25 straipsniu, uždarytojo skyriaus kuratoriumi buvo paskirtas Mielagėnų seniūnijos viršaitis Władysławas Malinowski. 1936 m. gegužės 5 d. švietimo draugijos „Rytas“ Švenčionių skyriaus pirmininkas, tarpininkaujamas Švenčionių apskrities seniūno, parengė man adresuotą apeliaciją. Joje prašo panaikinti sprendimą, atkreipdamas dėmesį į tai, kad kaltinimai, iškelti skyriui, neatitinka tikrovės.

Remdamasis Lenkijos Respublikos prezidento 1928 m. kovo 22 d. potvarkio dėl administracinės teisės 94 straipsniu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 36, poz. 341, 1928 m.), patvirtinu minėtąjį apskrities seniūno sprendimą, įtikintas jame pateiktų motyvų. Tai galutinis administracinių instancijų sprendimas.⁶⁶

Taip sutapo, kad tą pačią birželio 20 d. lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ Švenčionių skyriaus valdyba gavo Švenčionių apskrities seniūno raštą Nr. B.480/L. Juo buvo pranešama:

„<...> vadovaujantis 1928 m. kovo 22 d. prezidento potvarkio 72 straipsniu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 36, poz. 341), taip pat 1932 m. spalio 27 d. prezidento potvarkio dėl draugijų teisės 16 straipsniu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 94, poz. 342) ir remiantis motyvais, išsakytais mano 1936 m. balandžio 22 d. sprendime Nr. B.480/L, nuo šios dienos LIKVIDUOJAMAS čionykštis skyrius, esantis Ceikiniuose, Mielagėnų seniūnijoje, Švenčionių apskrityje. Siekdamas apsaugoti skyriaus valdomą nuosavybę, remdamasis potvarkio dėl draugijų teisės 25 straipsniu, kuratoriumi paskyriau poną Władysławą Malinowską, seniūnijos viršaitį.

Šis sprendimas gali būti apskūstas Vilniaus vaivadijos įstaigai Vilniuje per 14 dienų nuo jo gavimo. Apeliacija teikiama per apskrities seniūniją Švenčionyse.

Už apskrities seniūną
viceseniūnas E. Polkowski⁶⁷

Cesliukiškės. Kaip rašo Vincas Martinkėnas, Cesliukiškėse „nuo 1935 metų lapkričio 10 dienos veikė „Ryto“ skaitykla (vedėja Bronislava Dabužinskaitė, 1936 m. – Dominika Kulešaitė). Skaitykloje buvo 107 knygos, visos lietuviškos.“⁶⁸

Išlikę „Ryto“ draugijos dokumentai kiek koreguoja šiuos faktus. Draugijos pirmininkas kun. K. Čibiras 1935 m. spalio 24 d. laišku Nr. 1357 informavo Vilniuje gyvenančią Bronislavą Dabužinskaitę: „<...> nuo 1935 metų lapkričio 10 dienos Jus paskyrėme atsakinga „Ryto“ draugijos skaityklos-bibliotekos darbuotoja Cesliukiškių kaime, Varanavo seniūnijoje, Lydos apskrityje.“⁷⁹ Susitarti su skaityklos-bibliotekos patalpų savininku Cesliukiškėse draugijos įgaliotinis irgi turėjo maždaug tuo pat metu, o lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ pirmininkas ir Varanavo seniūnijos Cesliukiškių kaimo gyventojas Justinas Stepanavičius sutartį sudarė 1935 m. lapkričio 1 d. Joje rašoma:

„1. Justinas Stepanavičius Lietuvių švietimo draugijai „Rytas“ Vilniuje laikotarpiui nuo 1935 metų lapkričio 1 dienos iki 1936 metų rugpjūčio 31 dienos už 50 (penkiasdešimt) zlotų išnuomoja patalpas, skirtas liaudies skaityklai-bibliotekai, esančias Cesliukiškių kaime. Jas sudaro du kambariai.

2. Justinas Stepanavičius įsipareigoja išnuomotą skaityklai-bibliotekai patalpą iki lapkričio 10 dienos ištinkuoti ir išbaltinti.

3. Lietuvių švietimo draugija „Rytas“ Vilniuje įsipareigoja sutartą 50 (penkiasdešimt) zlotų sumą mokėti dalimis kiekvieną ketvirtį. Išlaidoms, susijusioms su patalpų remontu, Lietuvių švietimo draugija „Rytas“ Vilniuje iki lapkričio 10 dienos išmoka ponui Justinui Stepanavičiui nuomos pinigų sąskaita avansą – 100 (šimtą) zlotų.

4. Patalpų savininkas ponas Justinas Stepanavičius įsipareigoja patalpą šildyti ir valyti pagal skaityklos vedėjo nurodymą visą sutarties galiojimo laikotarpį, o Lietuvių švietimo draugija „Rytas“ mokėti patalpų savininkui už tą darbą 50 (penkiasdešimt) zlotų dalimis kiekvieną ketvirtį.

5. Patalpų savininkas ponas Justinas Stepanavičius įsipareigoja rūpintis, kad šiluma skai-

tykloje nebūtų žemesnė nei 15 laipsnių pagal Celsijų. Priešingu atveju priklausanti suma 50 (penkiasdešimt) zlotų už kurą nebus mokama.

6. Lietuvių švietimo draugija „Rytas“ pasilieka sau teisę vienašališkai nutraukti šią sutartį.

7. Ši sutartis sudaryta dviejais vienodą juridinę galią turinčiais egzemplioriais.

8. Lietuvių švietimo draugija „Rytas“ žyminio mokesčio pagal 1926 m. liepos mėnesio 1 d. įstatymo 16 straipsnio nuostatus (*Dziennik Ustaw*, Nr. 98, poz. 576) mokėti neturi.

Kunigas K. Čibiras   Justinas Stepanavičius
Lietuvių švietimo   patalpų savininkas⁸⁰
draugijos „Rytas“
pirmininkas

Taigi savininkas turėjo per devynias dienas sutvarkyti nuomojamas patalpas ir pritaikyti jas „Ryto“ draugijos skaityklai. Veikti ji pradėjo 1935 m. lapkričio 10 d., tą pačią dieną pradėjo dirbti ir jos vedėja B. Dabužinskaitė. Kada ir kur skaitykla pradės veikti, kas joje dirbs, Lydos apskrities seniūniją 1935 m. spalio 24 d. laišku Nr. 1356 informavo draugijos pirmininkas kun. K. Čibiras:

„Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ valdyba Vilniuje informuoja, kad 1935 m. lapkričio 10 d. atidaro liaudies skaityklą-biblioteką. Joje bus populiariųjų, bendrojo lavinimo ir ūkio knygų lietuvių ir lenkų kalbomis. Knygų kiekis bus nustatytas skaityklą atidarius ir apie tai susitvarkius bus pranešta papildomai. Atsakinga skaityklos darbuotoja paskyrėme Bronislavą Dabužinskaitę. Skaitykla veiks Justino Stepanavičiaus name, esančiame Cesliukiškių kaime, Varanavo seniūnijoje, Lydos apskrityje.“⁸¹

Pirmoji Cesliukiškių skaityklos vedėja B. Dabužinskaitė dirbo nuo 1935 m. lap-

kričio 10 d. iki 1936 m. vasario 3 d. Kokios priežastys lėmė, kad pasikeitė skaityklos vedėjos, kol kas nežinoma, bet jau 1936 m. sausio 21 d. „Ryto“ draugijos pirmininkas kun. K. Čibiras raštu Nr. 1442 kreipėsi į D. Kulešaitę, dirbusią Ščeglikų (Čaglikų) skaityklos vedėja, informuodamas: „<...> nuo 1936 metų vasario 4 dienos Jus paskyrėme atsakinga „Ryto“ draugijos skaityklos-bibliotekos darbuotoja Cesliukiškių kaime, Varanavo seniūnijoje, Lydos apskrityje.“⁸²

Tą pačią dieną lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ pirmininko pavaduotojas Ignas Budzeika apie šiuos pokyčius informavo Lydos apskrities seniūniją:

„Ryto“ valdyba Vilniuje informuoja, kad nuo 1936 m. vasario 4 d. paskyrė Dominiką Kulešaitę atsakinga „Ryto“ draugijos skaityklos-bibliotekos Cesliukiškių kaime, Varanavo seniūnijoje, Lydos apskrityje, darbuotoja vietoj Bronislavos Dabužinskaitės.“⁸³

V. Martinkėno nurodytas „Ryto“ draugijos Cesliukiškių skaityklos turimų knygų skaičius taip pat tikslus tik iš dalies. Kaip paaiškėjo iš Cesliukiškių skaityklos vedėjos D. Kulešaitės 1936 m. birželio 16 d. sudaryto ir pasirašyto inventorinio knygų sąrašo, „Ryto“ skaitykla Cesliukiškėse turėjo 107 pavadinimų knygų⁸⁴, iš jų 3 buvo lenkiškos. Iš šių skaityklos knygų 51 buvo išleista Vilniuje, 31 – Kaune, 8 – Kaune–Vilniuje, 3 – Tilžėje, po 1 – Šiauliuose, Šenandore, Niujorke ir Petrapilyje; 10 knygų leidimo vieta nenurodyta.

V. Martinkėnas rašo, kad „1936 m. gegužės 10 d. Lydos apskrities viršininkas skaityklą uždarė“⁸⁵. „Ryto“ draugijos Cesliukiškių byloje dokumento, patvirtinančio šį faktą, nėra. 1936 m. balandžio 10 d. Lydos apskrities seniūnas lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ Centro valdybai išsiuntė raštą Nr. B.P.250/19, kuriame rašoma:

„Remdamasis 1928 m. kovo 22 d. Lenkijos Respublikos prezidento potvarkio dėl administracinės teisės 72 straipsniu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 36, poz. 341), taip pat 1932 m. spalio 27 d. potvarkio dėl draugijų teisės 16 straipsniu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 94, poz. 808), nutariau: uždaryti lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ skaityklą Cesliukiškių kaime, Varanavo seniūnijoje, Lydos apskrityje. Šis sprendimas, remiantis Lenkijos Respublikos prezidento potvarkio dėl administracinės teisės 87 straipsnio 4 paragrafu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 36, poz. 341), turi būti vykdomas neatidėliojant. Motyvas – šios skaityklos veikla, kaip buvo patvirtinta, neatitinka savo paskirties, gresia saugumui ir viešajai ramybei. Dėl šio sprendimo per 14 dienų nuo jo gavimo turite teisę tarpininkaujami Lydos apskrities seniūnijos kreiptis į Naugarduko vaivadijos įstaigą.

Seniūnas [Dr. Czuskiwicz]
Už seniūną W. Dziadowicz, viceseniūnas.“⁸⁶

Į šį Lydos apskrities seniūno raštą „Ryto“ vadovybė reagavo dvejopai. Jos pirmininkas kun. K. Čibiras 1936 m. balandžio 18 d. išsiuntė Naugarduko vaivadais raštą Nr. 1621, kuriame išdėstė faktus ir kontrargumentus:

„Ponui Naugarduko vaivadais.

Ponas Lydos apskrities seniūnas 1936 m. balandžio 10 d. laišku Nr. 250/19 uždarė lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ skaityklą-biblioteką, esančią Cesliukiškių kaime, Varanavo seniūnijoje, Lydos apskrityje, motyvuodamas tuo, kad skaitykla-biblioteka gresia saugumui ir viešajai rimčiai.

Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ valdyba prašo poną vaivadą panaikinti sprendimą vadovaudamasi šiais motyvais:

1. Skaitykla veikia uždaroje patalpose, į jas žmonės skaityti laikraščių ir knygų ateina laisva valia. Šiomis sąlygomis nėra tinkamo

pagrindo baimintis, kad rimtis arba viešoji tvarka būtų drumsčiami.

2. Liaudies skaitykla dabartinais laikais yra būtina kaimui institucija. Kaimo gyventojai jaučia žinių alkį ir veržiasi į skaityklą. Skaityklos naudinga literatūra atitraukia žmones nuo smuklės, nuo kortų, moko rimtai galvoti, dirbti, teikia dorą pramogą ilgiais žiemos vakarais.

3. Liaudies skaityklos esmė – ne nuolat drumsti ramybę, o, priešingai, skaitykla moko žmones, kelia jų kultūrinį ir moralinį lygį ir taip veikia palaiko ramybę ir tvarką. Drumsti ramybę ar tvarką gali pasitaikyti tik atsitiktinai, ir jei tai atsitiko dėl skaityklos kaltės, administracija gali patraukti darbuotoją atsakomybėn. Ramybės drumstimo atvejų pasitaiko juk visur, netgi bažnyčiose ir įstaigose, tačiau dėl to būtinos ir naudingos institucijos nenaikinamos.

4. Pernelyg griežtas administracijos nusiteikimas prieš nekaltas kultūrinės lietuvių institucijas daro nepagrįstos skriaudos lietuviams įspūdį ir drumsčia taikų piliečių sugyvenimą.

Draugijos „Rytas“ pirmininkas kunigas
K. Čibiras.⁸⁷

Savo ruožtu „Ryto“ draugijos pirmininko pavaduotojas I. Budzeika draugijai patalpas išnuomojusiam J. Stepanavičiui 1936 m. balandžio 18 d. išsiuntė laišką, kuriuo informavo, kad „uždarius skaityklą-biblioteką Cesliukiškėse draugija „Rytas“ nuomos sutartį nutraukia ir už patalpų nuomą mokės tik iki 1936 metų gegužės 31 dienos“⁸⁸.

Ar „Ryto“ draugijos pirmininkas kun. K. Čibiras gavo Naugarduko vaivados atsakymą, nežinoma. Bet ir atsakymo nebuvimas yra iškalbingas faktas. Veikiausiai vaivada nepasivargino atsakyti ir žodžiu nurodė tai padaryti Lydos apskrities seniūnui. Byloje yra pastarojo pasirašytas 1936 m. birželio 3 d. raštas Nr. B.P.250/19 lietuvių švietimo

draugijos „Rytas“ Centro valdybai. Jo formuluotė leistų manyti, kad tai yra atsakymas į kun. K. Čibiro raštą:

„Po savo šių metų balandžio 9 d. sprendimo sustabdyti bibliotekos Cesliukiškių kaime, Varanavo seniūnijoje, Lydos apskrityje, kuriai vadovauja lietuvių švietimo draugija „Rytas“, veiklą, remdamasis 1928 m. kovo 22 d. Lenkijos Respublikos prezidento potvarkio dėl administracinės teisės 72 straipsniu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 36, poz. 341), taip pat 1932 m. spalio 27 d. Lenkijos Respublikos prezidento potvarkio dėl draugijų teisės 16 straipsniu (*Dziennik Ustawu*, Nr. 94, poz. 808), nutariu: uždaryti lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ biblioteką Cesliukiškių kaime, Varanavo seniūnijoje, Lydos apskrityje. Šis sprendimas, remiantis minėto Lenkijos Respublikos prezidento potvarkio dėl administracinės teisės 87 straipsnio 4 paragrafu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 36, poz. 341), turi būti nedelsiant vykdomas. Motyvai – šios skaityklos veikla, kaip buvo patvirtinta, neatitinka savo paskirties, gresia saugumui ir viešajai ramybei. Gavę šį sprendimą per 14 dienų turite teisę tarpininkaujami Lydos apskrities seniūnijos kreiptis į Naugarduko vaivadijos įstaigą.

Seniūnas Dr. Czuskiewicz⁸⁹

Dokumente „Ryto“ draugijos vadovybei siūloma kreiptis į Naugarduko vaivadiją. Bet ar buvo taip padaryta jau turint karčios patirties? Galbūt. Kol nėra pagrindo taip tvirtinti, Cesliukiškių skaityklos uždarymo data reikėtų laikyti ne 1936 m. gegužės 10 d., bet 1936 m. birželio 3-iają ar kurią kitą vėlesnę to mėnesio dieną.

Cesliukiškių skyrius buvo įkurtas palyginti vėlai – 1939 m. rugpjūčio 9 d. Jis buvo vienas iš šimto tų skyrių, kuriuos įkūrė „Ryto“ draugija, kai 1939 m. gegužės 20 d. Vilniaus vaivadija vėl leido jai veikti. „Ryto“

draugijos Centro valdyba 1939 m. rugpjūčio 8 d. gavo Cesliukiškių kaimo gyventojų prašymą, kuriame rašoma:

„Šiuo nuolankiai prašome Vilniaus lietuvių švietimo „Ryto“ draugijos Centro valdybą priimti mus, žemiau pasirašiusius, į Centro narius ir įsteigti mūsų sodžiuje Lietuvių švietimo „Ryto“ draugijos skyrių. Nario mokesį pasižadame mokėti. Pasirašo: Mykolas Stepanavičius, 39 metų, Jonas Valinčius, 37 metų, Liudvikas Volinčius, 37 metų, Justinas Stepanavičius, 44 metų, Jonas Volinčius, 39 metų, Kazimieras Vaišnius, 32 metų, Elena Vaišnaitė, 25 metų, Adolfas Vaišnius, 28 metų, Antanas Vaišnius, 34 metų, Elena Vaišnienė, 21 metų, Dominika Kulešaitė, 36 metų.“⁹⁰

Jau 1939 m. rugpjūčio 10 d. „Ryto“ draugijos pirmininkas kun. K. Čibiras ant šio prašymo užrašė: „Priimti nariais ir įsteigti skyrių.“⁹¹ Apie šį sprendimą tą pačią dieną buvo pranešta į Cesliukiškių kaimą išsiųstu raštu Nr. 157:

„Jo sveikatai ponui Mykolui Stepanavičiui. Šiuo pranešame, kad Vilniaus Lietuvių švietimo „Ryto“ draugijos Centro Valdybos posėdyje, įvykusiame 1939 m. rugpjūčio 10 dieną, buvo priimti į narius šie Cesliukiškių sodžiaus gyventojai: Stepanavičius Mykolas, Valinčius Jonas, Volinčius Liudvikas, Stepanavičius Justinas, Volinčius Jonas, Vaišnius Kazimieras, Vaišnaitė Elena, Vaišnius Adolfas, Vaišnius Antanas, Vaišnienė Elena, Kulešaitė Dominika ir nutarė atidaryti Cesliukiškių sodžiuje skyrių. Instrukcijos apie skyrių organizavimą pridedamos. Centro Valdyba prašo siunčiant steigiamojo susirinkimo protokolą atsiųsti visų narių sąrašą, kuriame turi būti sužymėtos šios žinios: vardas, pavardė, amžius ir pašto vieta.

„Ryto“ pirmininkas“⁹²

Į šį draugijos Centro valdybos raštą buvo atsakyta siunčiant į Vilnių skyriaus steigiamojo susirinkimo protokolo nuorašą:

„Lietuvių švietimo „Ryto“ draugijos skyrius Cesliukiškių kaime.

Protokolas

Steigiamasis susirinkimas įvyko 1939 metų rugpjūčio mėn. 31 dieną Justino Stepanavičiaus bute. Steigiamajam susirinkime dalyvavo visi nariai. Šiam susirinkimui buvo išrinktas pirmininku Justinas Stepanavičius, sekretorium – Dominika Kulešaitė.

Po to buvo nustatyta Steigiamojo susirinkimo dienotvarkė:

- 1) „Ryto“ draugijos statuto skaitymas
- 2) Skyriaus valdybos rinkimas
- 3) Narių mokesčio nustatymas.

Šio susirinkimo pirmininkas Justinas Stepanavičius perskaitė „Ryto“ draugijos statutą. Toliau sekė skyriaus valdybos rinkimai.

Į valdybą įėjo šie skyriaus nariai:

1. Adolfas Vaišnius – pirmininkas
2. Dominika Kulešaitė – vicepirmininkė
3. Mykolas Stepanavičius – sekretorius
4. Jonas Valinčius – išdininkas
5. Justinas Stepanavičius – narys
6. Elena Vaišnaitė, Elena Vaišnienė ir Antanas Vaišnys – revizijos komisija.

Po valdybos išrinkimo sekė trečias dienotvarkės punktas.

Nario mokesčio nustatymas. Visi skyriaus nariai sutiko mokėti vieną auksiną į metus. Tuo susirinkimas baigtas.

Pirmininkas Adolfas Vaišnius
Sekretorius Mykolas Stepanavičius“⁹³

Ant šio dokumento teuzrašyta, kad jis gautas 1939 m. rugsėjo 15 d., jam suteiktas 350-asis registracijos numeris, bet kada jis buvo išsiųstas iš Cesliukiškių į Vilnių, nežinoma. Bent jau kol kas, nesant kitų dokumentų, neaišku, ar nuo formalaus savo

įsteigimo 1939 m. rugpjūčio 8 d. iki faktinio steigiamojo susirinkimo ir kartu galutinio juridinio patvirtinimo 1939 m. rugpjūčio 31 d. skyrius vykdė kokią nors veiklą, ar ne. Nežinoma ir ką šis draugijos skyrius nuveikė iki tol, kol 1939 m. rugsėjo 28 d. žlugo Lenkijos valstybė.

Damošiai. Damošių kaime 1932 m. įsteigta skaitykla didesnių lenkų valdžios trukdymų nepatyrė tol, kol vedėjas nutarė perkelti ją į kitas patalpas. Apie tai, nurodydamas konkrečias priežastis, 1935 m. rugsėjo 26 d. jis informavo „Ryto“ draugijos pirmininką:

„Šiuomi pranešu, kad š. m. spalio mėn. 1 dieną perkeliu skaityklą į Jono Bieliausko namus Damošiuose. Minėtas butas labiau atitinka higienos reikalavimus – didesnis, aukštesnis, šviesesnis, šiltesnis ir langais į pietus. Be to, tikiuosi, kad pavyzdingas naujo buto šeiminių su kaimynais sugyvenimas teigiamai paveiks į skaityklos lankytojų frakvenciją. Nuoma ta pati – 120 auksinų metams su kuru ir pasitarnavimu. Prie šio siunčiu skaityklos buto planą.

B. Černiauskas
Skaityklos vedėjas⁹⁴

„Ryto“ draugijos pirmininko pavaduotojas I. Budzeika 1935 m. rugsėjo 28 d. raštu Nr. 1341 informavo apie šį pasikeitimą Breslaujos apskrities seniūniją:

„Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ valdyba šiuo informuoja, kad „Ryto“ draugijos skaitykla-biblioteka, esanti Damošių kaime, Apso seniūnijoje, nuo šių metų spalio 1 d. iš pono Kazimiero Cijūnelio namo bus perkelta į pono Jono Bieliausko namą tame pačiame kaime.“⁹⁵

1935 m. rugsėjo 30 d. buvo sudaryta „Ryto“ draugijos ir savininko Antano Bieliausko patalpų nuomos sutartis⁹⁶. Atrodė, kad pasikeitus savininkams skaitykla veiks ir toliau, bet 1936 m. sausio 16 d. valdžia ją uždarė⁹⁷. Oficialiai buvo pripažinta, kad pastatas netinkamas naudoti. Bernardas Černiauskas, atsakingas lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ skaityklos darbuotojas, gavo Breslaujos apskrities skyriaus raštą Nr. B-3-8, kuriame rašoma:

„1936 m. sausio 9 d. Apso seniūnijos Valstybės policijos pareigūnai apžiūrėję nustatė, kad Bieliauskams Damošiuose priklausantis nekilnojamas turtas, būtent, pastatai, yra netinkamai prižiūrimas, todėl, nesant kaimo statybų valdžios (vaivadijos įstaiga) leidimo, turi būti uždrausta viešai naudoti gyvenamąjį pastatą kaip skaityklą. Pastato būklė kelia pavojų, nuogaustaujama, kad tokių, kokios yra dabar, patalpų viešam reikalui naudoti negalima, jos laikomos netinkamomis remiantis 1928 m. vasario 16 d. Lenkijos Respublikos prezidento potvarkio dėl statybų teisės ir pastatų apgyvendinimo 377, 333, 357 ir 384 straipsniais (*Dziennik Ustaw*, Nr. 23, poz. 102, 1928 m.).

Remdamasis minėtojo 1928 m. vasario 16 d. potvarkio dėl statybų teisės ir pastatų apgyvendinimo 380 ir 389 straipsniais, apskrities skyrius kreipiasi į poną, kad būtų atlikti šie statybos darbai, norint pastatus sutvarkyti taip, kad jie būtų reikiamos būklės: pastatą nedelsiant uždaryti iki tol, kol bus galima viešai juo naudotis gavus leidimą.

Ponui nurodytu terminu šių darbų neatlikus, Breslaujos apskrities seimelio skyrius, remdamasis 1928 m. vasario 16 d. potvarkio dėl statybų teisės 380 straipsniu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 23, poz. 202), suderintu su atitinkamu 1920 m. gruodžio 3 d. potvarkiu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 86, poz. 663), taip pat 1928 m. kovo 22 d. Lenkijos Respublikos

prezidento įsako dėl priverstinių administracijos veikslių 44 straipsniu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 36, poz. 342), įsakys tuos darbus atlikti savo sąskaita, be to, jeigu ponas tų išlaidų nustatytu terminu nepadengs savanoriškai, jos bus iš pono išreikalautos administracine tvarka.

Gavę šį sprendimą turite teisę kreiptis į poną Vilniaus vaivadą.

Šis sprendimas gali būti apskūstas Vilniaus vaivadijos įstaigai Vilniuje per 14 dienų nuo jo gavimo arba paskelbimo. Apeliacija teikiama per apskrities skyrių.

Šis sprendimas, vadovaujantis viešojo saugumo interesais ir remiantis 1928 m. kovo 22 d. Lenkijos Respublikos prezidento potvarkio dėl administracinės teisės 87 straipsnio 4 punktu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 36, poz. 349), vykdomas neatidėliotinai.

Apskrities skyriaus pirmininkas

St. Trytek
Seniūnas⁹⁸

Tačiau ar tariamai netinkamas pastatas iš tikrųjų buvo vienintelė priežastis uždaryti skaityklą? Prisiminkime, kad 1932 m. balandžio–1935 m. rugsėjo mėn. skaitykla veikė K. Cijūnėlio namuose, o 1935 m. spalio–1936 m. sausio mėn. – jau J. Bieliausko namuose. Gali būti, kad prie skaityklos uždarymo formaliai prisidėjo vidiniai nesutarimai, pavyzdžiui, konfliktiškas ankstesnio skaityklos namo savininko būdas ir galbūt netgi jo skundas valdžiai, neva skaitykloje vyksta antilenkiški susirinkimai, kas lenkams buvo paranku kaip jų išgalvotų kaltinimų „įrodymas“ ir „pagrindimas“. Tokių veikslių priežastis paprasta – pyktis ir pavydas, kilę praradus pinigų šaltinį. Paradoksalu, bet tokie vidiniai veiksniai padėjo lenkų administracinei valdžiai kovoti su lietuvybe.

Breslaujos apskrities skyriui 1936 m. sausio 16 d. uždarius „Ryto“ draugijos Damošių

skaityklą, jos vedėjas B. Černiauskas prarado darbą. Yra išlikęs „Ryto“ draugijos 1937 m. vasario 27 d. liudijimas Nr. 1846, kuriame teigiama, kad „Bernardas Černiauskas Damošių skaityklos darbuotoju dirbo nuo 1932 metų lapkričio 1 iki 1936 metų balandžio 30 dienos.“⁹⁹ Dokumente nurodomos šio darbuotojo atleidimo ir skaityklos uždarymo priežastys:

„Darbuotojas buvo atleistas ne dėl savo kaltės, bet dėl to, kad Breslaujos seniūnija pareikalavo pristatyti vaivadijos įstaigos liudijimą apie patalpų tinkamumą viešam naudojimui. Draugija „Rytas“ negalėjo tokio liudijimo gauti ir turėjo atleisti iš darbo skaityklos darbuotojus.

„Ryto“ draugijos pirmininko pavaduotojas I. Budzeika.¹⁰⁰

Iš šio dokumento galima spręsti, kad skaitykla kurį laiką dar veikė nelegaliai, o A. Bieliauskas, iš kurio draugija nuomojosi patalpas, matyt, gavo dalį pajamų. Tai patvirtina 1936 m. kovo 14 d. laiškas Nr. 1529. Jame „Ryto“ draugijos pirmininko pavaduotojas I. Budzeika patalpų savininką A. Bieliauską informavo, kad, „uždarius Damošiuose skaityklą, „Ryto“ draugija, remdamasi 1935 metais rugsėjo 30 dieną sudarytos sutarties 6 punktu, ją nutraukia ir nuomą už patalpas mokės tikrai iki 1936 metų balandžio 15 dienos“¹⁰¹.

Netekęs darbo, B. Černiauskas kreipėsi į Socialinio draudimo įstaigą, bet ši atsisakė mokėti pašalpą, motyvuodama tuo, kad prašytojas darbą prarado dėl savo kaltės.

Tik 1939 m. birželio 30 d. (t. y. praėjus 41 dienai po to, kai lietuvių švietimo draugijai „Rytas“ vėl buvo leista veikti) Vilniaus vaivadijos Darbo, globos ir sveikatos skyrius, išnagrinėjęs Breslaujos apskrities Apso seniūnijos Damošių kaimo gyventoją B. Čer-

niausko atleidimo iš darbo bylą, atsiuntė sprendimą dėl Socialinio draudimo įstaigos 1936 m. lapkričio 25 d. nutarimo Nr. 225247. Jame rašoma:

„Remdamasis 1927 m. lapkričio 24 d. Lenkijos Respublikos potvarkio dėl intelektinių darbų dirbančių asmenų draudimo 17 straipsnio 1 punktu ir 164 straipsniu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 106, poz. 911), taip pat Lenkijos Respublikos prezidento 1932 m. lapkričio 27 d. potvarkio dėl Aukščiausiojo administracinio tribunolo 89 straipsnio 1 ir 2 punktais (*Dziennik Ustaw*, Nr. 94, poz. 806), pakartotinai išnagrinėjęs bylą, nutariau panaikinti apskųstą Socialinio draudimo įstaigos nutarimą ir patikrinti, ar Bernardas Černiauskas, netekęs darbo, turėjo teisę gauti pašalpą.

Pagrindimas

Kaip aiškėja iš teisės aktų, Bernardas Černiauskas, kuris dirbo lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ skaityklos vedėju, darbą prarado 1936 m. balandžio 30 d. Socialinio draudimo įstaiga, ieškovui pateikus pretenziją į bedarbio pašalpą, pašalpos prašymą atmetė, motyvuodama tuo, kad ieškovas darbą prarado dėl savo kaltės.

Kadangi pagal teises draudimo taisykles apdraustasis netenka teisės į bedarbio pašalpą tada, kai patvirtinama, kad jis nusižengė santykiams su darbdaviu, o Černiausko byloje tai nebuvo įrodyta, pripažįstu Socialinio draudimo įstaigos požiūrį šiuo atveju esant nepagrįstą ir prieštaraujantį teisės potvarkiams. Socialinio draudimo įstaiga neskyrė ieškovui pašalpos remdamasi jo kalte trečiajam šaliai, bet ne darbdaviui, be to, darbdavys nenutraukė su ieškovu darbo santykių.

Tai, kas paminėta, atitinka Aukščiausiojo administracinio tribunolo požiūrį, išsakytą 1939 m. balandžio 12 d. nuosprendžiu Nr. I. Rej. 3049/37, 3521/37.

Tai galutinis administracinių instancijų sprendimas.

Už vaivadą B. Ciuński,
patarėjas

Gauna:

1) Socialinio draudimo įstaiga

2) Ieškovas

3) Ieškovo įgaliotinis

Atsakymas Nr. PZP V.2/266/37 Vilnius, 1939 m. liepos 5 d.

Adw. Antoni Juchniewicz

Wilno, Dąbrowskiego 5–4

Vilniaus vaivadijos įstaiga siunčia sprendimą susipažinti.

Už vaivadą Ignacy Łepkowski,
paresferentis¹⁰²

1939 m. gegužės 20 d. Vilniaus vaivadija atšaukė savo 1938 m. vasario 28 d. sprendimą ir vėl leido lietuvių švietimo draugijai „Rytas“ veikti. Draugija pamažu pradėjo atsigausti, bet išplėtoti planuotos veiklos nespėjo, nes prasidėjo Antrasis pasaulinis karas ir žlugo Lenkijos valstybė.

1939 m. spalio 28 d. į Vilnių įžengus Lietuvos kariuomenei ir Vilniui susijungus su Lietuvos valstybe, kilo tolesnio „Ryto“ draugijos gyvavimo klausimas, nes švietimo įstaigų (mokyklų, skaityklų) organizavimą perėmė Lietuvos vyriausybė.

IŠVADOS

1934–1935 m. m. Vilniaus krašte ėmus mažėti lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ mokyklų, draugijos vadovybė visomis priemonėmis stengėsi išsaugoti dar išlikusias. Tose vietovėse, kur Lenkijos administracinė valdžia uždarė draugijos mokyklas, jos vadovybė rėmė nelegaliai veikiančias savo mokyklas.

Antra svarbiausia draugijos veiklos kryptis buvo skaityklos ir skyriai. Dažniausiai jie buvo atidaromi tose pačiose vietovėse, kur anksčiau veikė mokyklos. Gali būti, kad skaityklose (gal ir skyriuose) vaikai bent iš dalies buvo mokomi ir toliau, nes skaityklų vedėjais dažniausiai tapdavo uždarytų mokyklų mokytojai. Tai iš dalies atstojo mokyklų nebuvimą.

Nuo 1936 m. vasario 11 d. Lenkijos administracinė valdžia, vadovaudamasi Vilniaus vaivados L. Bociańskio labai slapto memorialu „Administracinės valdžios priemonės prieš Lenkijos lietuvių mažumą ir ateities planai šiuo klausimu“, pradėjo vykdyti kryptingą nutautinimo politiką, siekdama dviejų tikslų: 1) uždrausti viską, kas lietuviška, 2) kantriai lenkinti netekusius savo švietimo ir kultūros organizacijų lietuvius, kad 1920 m. spalio 9 d. okupuotas ir aneksuotas Vilniaus kraštas būtų visiškai integruotas į Lenkijos valstybę ir kitos, jau nebemokančios savo kalbos ir nebepažįstančios savo kultūros, t. y. nutautintos, lietuvių kartos manytų čia nuo amžių buvus Lenkiją.

Igyvendindama šiuos tikslus, Lenkijos administracinė valdžia ėmė palaipsniui įvairiais pretekstais uždarinėti lietuvių švietimo

draugijos „Rytas“ švietimo ir kultūros įstaigas. Čia ji susidūrė su atkakliu draugijos vadovybės pasipriešinimu – siekdama išlaikyti savo įstaigas, draugija, remdamasi Lenkijos Respublikos įstatymais, teisiškai gynė savo interesus. Lenkijos administracinei valdžiai, kad kuo greičiau įgyvendintų užsibrėžtus tikslus, neliko nieko kita, kaip tik uždaryti „Ryto“ draugiją.

1938 m. vasario 28 d. Lenkijos administracinės valdžios uždaryta draugija realiai nenustojo gyvuoti. Išlikus visai administracinei struktūrai, buvo dedamos pastangos ją atkurti. 1939 m. gegužės 20 d. pagaliau gavusi Vilniaus vaivadijos leidimą toliau veikti, „Ryto“ draugija ketino atkurti turėtą švietimo ir kultūros įstaigų tinklą tose pačiose vietovėse, kur anksčiau jau buvo veikusios draugijos mokyklos, skaityklos ir skyriai. Jeigu Lenkijos administracinė valdžia neleisdavo to padaryti, draugija planuodavo savo veiklą kitose Vilniaus krašto vietovėse, kur iki tol dar nebuvo buvę jos švietimo ir kultūros įstaigų. Vis dėlto Lenkijos administracinės valdžios suvaržymai ir vėlesnės politinės permainos neleido „Ryto“ draugijai išplėtoti švietimo ir kultūros veiklos tiek, kiek buvo planuota.

Nuorodos

¹ Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMA VB RS), f. 67, b. 208, d. 1, l. 6.

² Ibid., l. 13.

³ Ibid., l. 15.

⁴ Ibid., l. 18.

⁵ Ibid., l. 19.

⁶ Ibid., l. 20.

⁷ Ibid., l. 21.

⁸ Ibid., l. 22.

⁹ Ibid., l. 25.

¹⁰ Ibid., l. 32.

¹¹ Ibid., l. 38.

¹² Ibid., l. 43.

¹³ Ibid., l. 49.

¹⁴ Ibid., l. 62.

¹⁵ Ibid., l. 63.

¹⁶ Ibid., l. 69.

¹⁷ Ibid., l. 73.

¹⁸ Ibid., l. 90.

¹⁹ Ibid., l. 93.

²⁰ Ibid., l. 138.

²¹ Ibid., l. 141.

²² Ibid., l. 142.

²³ Ibid., l. 158.

²⁴ Ibid., l. 194.

²⁵ Ibid., b. 3, d. 1–2, Barčių mokyklos dokumentai (1931–1939); b. 23, d. 1–5, Biniūnų mokyklos dokumentai (1925–1936); b. 22, d. 1–4, Bilių mokyklos dokumentai (1925–1935); b. 16,

Butvydonių mokyklos dokumentai (1926–1939); b. 39, d. 1–3, Cesliukiškių mokyklos dokumentai (1928–1939); b. 38, d. 1–2, Čebatorių mokyklos dokumentai (1923–1939); b. 40a, Čižiūnų mokyklos dokumentai (1923–1926 ir 1933–1935); b. 40b, Čižiūnų mokyklos dokumentai (1928–1936); b. 31, d. 1–2, Dargužių mokyklos dokumentai (1925–1936); b. 282, d. 1–2, Druskininkų mokyklos dokumentai (1924–1936); b. 303, d. 1–2, Galčiūnų mokyklos dokumentai (1925–1939); b. 300, Gėliūnų mokyklos dokumentai (1925–1936); b. 180, Grybašių mokyklos dokumentai (1928–1936); b. 207, d. 1–12, Kabelių II mokyklos dokumentai (1923–1936); b. 206, d. 1–3, Kalesnykų mokyklos dokumentai (1920–1935); b. 71, d. 1–10, b. 211, d. 1–10, Kaniavos mokyklos dokumentai (1928–1935 ir 1925–1936); b. 74, d. 1–2, Kargaudų mokyklos dokumentai (1925–1935); b. 331, Leliušių mokyklos dokumentai (1936–1939); b. 324, d. 1–2, Lynežerio mokyklos dokumentai (1924–1939); b. 344, Plikių mokyklos dokumentai (1925–1936); b. 341, Pūčkornių mokyklos dokumentai (1923–1936); b. 349, d. 1–2, Ramaškonių mokyklos dokumentai (1926–1936); b. 150, Strielčių mokyklos dokumentai (1925–1936); b. 41, d. 1–2, Voriškių mokyklos dokumentai (1927–1937).

²⁶ Ibid., b. 281, d. 1–13, Kabelių I mokyklos [uždaryta 1935 m. birželio 16 d. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 61), o pasak V. Martinkėno (V. Martinkėnas, *Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919–1939*, Vilnius, 1990, p. 64), 1935 m. kovo 20 d.] ir skaityklos [pasak V. Martinkėno (Ibid.), uždaryta 1936 m. gegužės 22 d.] dokumentai.

²⁷ LMA VB RS, f. 67, b. 72, Kaniaukos mokyklos ir skaityklos [1926–1937; mokykla uždaryta 1933 m. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 68); skaitykla, pasak V. Martinkėno (V. Martinkėnas, op. cit., p. 68), veikė iki 1938 m. vasario 28 d.] dokumentai.

²⁸ LMA VB RS, f. 67, b. 275, d. 1–3, Kašėtų mokyklos ir skaityklos [1927–1939; mokykla uždaryta 1934 m. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 74), o pasak V. Martinkėno (V. Martinkėnas, op. cit., p. 72), 1933 m. kovo mėn.; skaitykla veikė 1932 m. rugsėjo 9–1936 m. gegužės 2 d., ibid., p. 72–73] dokumentai.

²⁹ LMA VB RS, f. 67, b. 331, Leliušių mokyklos ir skaityklos [1936–1939; mokykla uždaryta 1932 m. liepos 16 d. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 90), pasak V. Martinkėno (V. Martinkėnas, op. cit., p. 84), „Ryto“ draugija 1931 m. rugsėjo mėn. nepaėmė šios mokyklos į savo globą; skaitykla veikė 1933 m. spalio 12–1936 m. birželio 3 d.] dokumentai.

³⁰ LMA VB RS, f. 67, b. 161, d. 1–6, Margionių mokyklos ir skaityklos [1926–1935; mokykla uždaryta 1935 m. kovo 10 d. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 101), o pasak V. Martinkėno (V. Martinkėnas, op. cit., p. 89) – 1935 m. gegužės 16 d.; skaitykla veikė 1935 m. rugsėjo 5–1936 m. gegužės 22 d.] dokumentai.

³¹ LMA VB RS, f. 67, b. 238, d. 1–11, Mašnyčių mokyklos ir skaityklos [1924–1935; mokykla uždaryta 1935 m. rugpjūčio 31 d. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 103); skaitykla, pasak V. Martinkėno (V. Martinkėnas, op. cit., p. 90), veikė 1935 m. lapkričio 1–1936 m. birželio 25 d.] dokumentai.

³² LMA VB RS, f. 67, b. 286, d. 1–4, Miciūnų mokyklos ir skaityklos [1924–1939; mokykla oficialiai uždaryta 1931 m. gruodžio 31 d., bet veikė dar 1933–1934 m. m. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 107); skaitykla, anot V. Martinkėno (V. Martinkėnas, op. cit., p. 91), veikė 1932 m. gegužės 1–1936 m. kovo 10 d.] dokumentai.

³³ LMA VB RS, f. 67, b. 291, d. 1–16, Musteikių mokyklos ir skaityklos [1913–1939; mokykla uždaryta 1935 m. birželio 16 d. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 112); skaitykla, anot V. Martinkėno (V. Martinkėnas, op. cit., p. 94), veikė 1935 m. rugsėjo 30–1936 m. gegužės 22 d.] dokumentai.

³⁴ LMA VB RS, f. 67, b. 218, d. 1–12, Pažemiškių mokyklos ir skaityklos [1924–1935; mokykla uždaryta 1935 m. gegužės 9 d. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 140); skaitykla, anot V. Martinkėno (V. Martinkėnas, op. cit., p. 101), veikė 1935 m. rugsėjo 10–1936 m. balandžio 28 d.] dokumentai.

³⁵ LMA VB RS, f. 67, b. 252, d. 1–2, Piliakalnių mokyklos ir skaityklos [1927–1939; mokykla oficialiai uždaryta 1927 m. spalio 4 d., bet veikė dar 1930–1931 ir 1931–1932 m. m. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 134); skaitykla, anot V. Martinkėno (V. Martinkėnas, op. cit., p. 103), veikė 1932 m. rugsėjo 5–1936 m. birželio 22 d.] dokumentai.

³⁶ LMA VB RS, f. 67, b. 322, d. 1–2, Randamonių mokyklos ir skaityklos [1924–1939; mokykla uždaryta 1934 m. birželio 15 d. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 143); skaitykla, anot V. Martinkėno (V. Martinkėnas, op. cit., p. 108), veikė 1934 m. lapkričio 1–1936 m. gegužės 22 d.] dokumentai.

³⁷ LMA VB RS, f. 67, b. 43, d. 1–5, Vigonių mokyklos ir skaityklos [1925–1936; mokykla uždaryta 1927 m. spalio 4 d., bet be pertraukų veikė dar iki 1932–1933 m. m. pabaigos (Ibid., b. 208, d. 1, l. 185); skaitykla, anot V. Martinkėno (V. Martinkėnas, op. cit., p. 128), veikė 1932 m. rugsėjo 15–1936 m. balandžio 3 d.] dokumentai.

³⁸ LMA VB RS, f. 67, b. 295, d. 1–2, Gervelių skaityklos [Lenkijos administracinė valdžia 1932 m. rugpjūčio 18 d. neleido steigti mokyklos (Ibid., b. 208, d. 1, l. 42); skaitykla, anot V. Martinkėno (V. Martinkėnas, op. cit., p. 56), veikė 1932 m. rugsėjo 26–1935 m. birželio 30 d.] dokumentai.

³⁹ LMA VB RS, f. 67, b. 299, Giniūnų mokyklos ir skaityklos [1926–1939; mokykla uždaryta 1927 m. spalio 4 d., bet be pertraukos veikė iki 1933–1934 m. m. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 45); skaitykla, anot V. Martinkėno (V. Martinkėnas, op. cit., p. 57), veikė nuo 1932 m. spalio 1 d., o kada nustojo veikti, neaišku, jeigu tik jos veiklos pabaigos data nelaikysime V. Martinkėno (Ibid.) teiginio, kad 1932 m. lapkričio 8–1932 m. gruodžio 23 d. ją aplankė 398 žmonės] dokumentai.

⁴⁰ LMA VB RS, f. 67, b. 294, d. 1–3, Giraitės mokyklos ir skaityklos [1925–1935; mokykla uždaryta 1927 m. spalio 4 d., bet be pertraukos veikė iki 1933–1934 m. m. pabaigos (Ibid., b. 208, d. 1, l. 46); skaitykla, anot V. Martinkėno (V. Martinkėnas, op. cit., p. 58), veikė 1932 m. rugsėjo 15–1936 m. kovo 17 d.] dokumentai.

⁴¹ LMA VB RS, f. 67, b. 292, d. 1–2, Girių mokyklos ir skaityklos [1922–1939; mokykla uždaryta 1931 m. rugsėjo 7 d., bet be pertraukos veikė iki 1932–1933 m. m. pabaigos (Ibid., b. 208, d. 1, l. 48); skaitykla, anot V. Martinkėno (V. Martinkėnas, op. cit., p. 58–59), veikė 1931 m. gruodžio mėn.–1936 m.] dokumentai.

⁴² LMA VB RS, f. 67, b. 328, Liubartų skaityklos [1926–1936; Lenkijos administracinė valdžia 1926–1930 m. neleido steigti lietuviškos mokyklos (Ibid., b. 208, d. 1, l. 94); skaitykla, įkurta, matyt, apie 1930 m., veikė, anot V. Martinkėno (V. Martinkėnas, op. cit., p. 86), iki 1936 m.] dokumentai.

⁴³ LMA VB RS, f. 67, b. 287, Miliūnų skaityklos ir skyriaus (1936–1939) dokumentai.

⁴⁴ Ibid., b. 99. Daugėlišio mokyklos bylą sudaro vos keli dokumentai, bet ir iš jų galima susidaryti gana išsamų lietuvių švietimo ir kultūrinės veiklos varžymo vaizdą. Iš išlikusių Daugėlišio mokyklos dokumentų paminėtinas šis vietos gyventojų prašymas:

„Vilniaus Švietimo „Ryto“ draugijos pirmininkui
Naujo Daugėlišio ir aplinkinių sodžių gyventojų

Prašymas

Nuo seniai turime N. Daugėlišky mokyklą, kuri keletą metų buvo užlaikoma švietimo „Ryto“

draugijos. Su laiku šioji mokykla tapo suvalstybinta. Suvalstybinus minėtą mokyklą, kasmet Švenčionių inspektorius mažino lietuvių jėgas ir lietuviškų pamokų skaičių“ (Ibid., l. 4).

Gali būti, kad 1920–1922 m. Naujojo Daugėlišio mokykla buvo išlaikoma „Ryto“, o nuo 1922 m. suvalstybinta. Kada mokykla buvo privati, o kada valstybinė, nenurodo nei V. Martinkėnas savo knygoje, nei „Ryto“ draugijos Naujojo Daugėlišio mokyklos dokumentai. Iš cituojamo dokumento aišku, kad „1926/27 mokslo metais Švenčionių aps. inspektorius lietuvių mokytojų jėgas iš mokyklos visai pašalino. Mokykla liko grynai lenkiška“ (Ibid.). Toliau šiame dokumente rašoma, kad, „išmetus iš mokyklos mūsų gimtąją kalbą ir pamynus mums Lenkijos konstitucijos duotas teises, mes kreipėmės pas Švenčionių „Ryto“ draugijos pirmininką, kad įsteigtų N. Daugėlišky Švietimo draugijos „Rytas“ mokyklą. Be to, dar 1926 09 27 įteikėme prašymą Vilniaus vaivada, 1926 10 10 Vilniaus kuratoriui ir Švenčionių inspektoriumi. Bet mūsų teisėti reikalavimai ir pastangos ligi šiam laikui pasiliko be jokio atsakymo. Tad nuolankiai prašome Vilniaus Švietimo „Rytas“ draugiją paremti mus kiek tik galima mūsų teisėtame reikalavime.

M. Krasowski, I. Braziul, Juozas Kondrotovičius, K. Kandravičius, A. Drūteika, M. Braziulis“ (Ibid. l. 4–4 v.).

Duomenų, patvirtinančių V. Martinkėno teiginį, kad Naujojo Daugėlišio mokykloje „1928 m. pirmame skyriuje dar būdavo keletas lietuviškų pamokų per savaitę“ (V. Martinkėnas, op. cit., p. 45) ir kad jos buvo iškovotos „Ryto“ draugijos pastangomis, kol kas aptikti nepavyko.

Įdomu, kad Daugėlišio mokyklos byloje yra V. Martinkėno nepaminėtų Naujojo Daugėlišio skyriaus dokumentų, datuojamų 1935 m. gruodžio 12 ir 1936 m. balandžio 17 d. Vadinasi, Švenčionių lenkų švietimo administracijai perėmus mokyklą, toje pačioje vietovėje 1928–1936 m. galbūt veikė „Ryto“ draugijos įkurtas skyrius. Jis siekė organizuoti tiek švietimą, tiek kultūros renginius, bet, kaip galima spręsti iš toliau cituojamų dokumentų, susidūrė su tipišku Vilniaus vaivados L. Bociańskio rekomendacijų vykdytoju, besidangstančiu įstatymų nuostatomis, kad galėtų uždrausti švietimą ir kultūros renginius lietuvių kalba:

„Švenčionių apskritis, Švenčionys, 1935 m. gruodžio 12 d.

Seniūnija
Nr. B.I-4
Nr. Kn. 12
1935.XI.4

Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ Naujojo Daugėlišio skyriaus valdybai

Atsakydama į 1935 m. gruodžio 10 d. prašymą Nr. 11, seniūnija, remdamasi Lenkijos Respublikos prezidento potvarkiu dėl administracinio proceso (*Dziennik Ustaw*, Nr. 36, poz. 341, 1928 m.) ir Vidaus reikalų ministerijos potvarkio dėl teisės rengti viešus pasilinksminimus 2 paragrafo 1 punktu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 103, poz. 801, 1933 m.), draudžia š. m. gruodžio 15 d. rengti N. Daugėliškyje posėdį neįvykdžius prašymo sąlygų (nenurodyti asmenys, atsakingi už sumanymą; apie tai rašoma minėto Vidaus reikalų ministerijos potvarkio 3 paragrafo 2 punkte) ir dėl kūrinio, skirto viešai atlikti posėdyje, turinio.

Dėl šio sprendimo turite teisę per 14 dienų nuo jo įteikimo kreiptis į Vilniaus vaivadijos įstaigą. Apeliacija teikiama tarpininkaujant Švenčionių apskrities seniūnijai.

Už apskrities seniūną (E. Polkowski)
viceseniūnas“ (LMA VB RS, f. 67, b. 99, l. 2)

„Švenčionių apskritis, Švenčionys, 1936 m. balandžio 17 d.

Seniūnija
Nr. B.II-4
1936.IV.19
Nr. 19

Pagrindinis vaidinimo organizavimo bylos sprendimas

Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ Naujojo Daugėlišio skyrius š. m. balandžio 14 d. įteikė prašymą išduoti leidimą surengti mėgėjišką vaidinimą lietuvių kalba „Avinėlis Nekaltasis“ ir kita š. m. balandžio 19 d. N. Daugėlišky.

Remdamasi Lenkijos Respublikos prezidento 1928 m. kovo 22 d. potvarkio dėl administracinio proceso 72 straipsniu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 36, poz. 341, 1928 m.) ir Lenkijos Respublikos prezidento 1933 m. spalio 27 d. potvarkio dėl teisės rengti viešus pasilinksminimus 10 straipsniu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 85, poz. 632, 1933 m.), seniūnija atsisako išduoti leidimą.

Motyvai

Šis sprendimas, kaip priskirtinas prie visiškai laisvai valdžios vertinamų, remiantis Lenkijos Respublikos prezidento potvarkio dėl administracinio proceso 75 straipsnio 3 punktu (*Dziennik Ustaw*, Nr. 36, poz. 341, 1928 m.), nemotyvuojamas.

Per 14 dienų nuo šio sprendimo paskelbimo arba įteikimo turite teisę pateikti Vilniaus vaivadijos įstaigai apeliaciją. Apeliacija teikiama tarpininkaujant Švenčionių apskrities seniūnijai.

Už apskrities seniūną (E. Polkowski)
viceseniūnas“ (Ibid., l. 3)

⁴⁵ Ibid., b. 206, d. 1–3, Kalesnykų mokyklos ir skyriaus [1920–1935; mokykla uždaryta 1927 m. spalio 11 d., bet ir toliau veikė; 1928 m. rugsėjo 28 d. buvo gavusi koncesiją, 1929–1930, 1930–1931, 1931–1932 m. m. dirbo be koncesijos ir pasibaigus 1931–1932 m. m. buvo uždaryta (Ibid., b. 208, d. 1, l. 63); V. Martinkėnas (V. Martinkėnas, op. cit., p. 65) mini, kad mokykla buvo uždaryta 1932 m. kovo 11 d.] dokumentai.

⁴⁶ LMA VB RS, f. 67, b. 79, d. 1–2, Kalviškių mokyklos ir skyriaus [1926–1939; mokykla uždaryta 1935 m. balandžio 30 d. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 65)] dokumentai.

⁴⁷ Ibid., b. 77, Kampuočių skyriaus (1931–1939) dokumentai.

⁴⁸ Ibid., b. 76, d. 1–5, Kapiniškių mokyklos ir skyriaus [1925–1935; mokykla uždaryta 1934 m. birželio 5 d. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 72), o pasak V. Martinkėno (V. Martinkėnas, op. cit., p. 71), 1934 m. birželio 15 d.] dokumentai.

⁴⁹ LMA VB RS, f. 67, b. 276, d. 1–7, Kaziulių mokyklos ir skyriaus [1925–1939; mokykla greičiausiai uždaryta pasibaigus 1932–1933 m. m. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 76), pasak V. Martinkėno (V. Martinkėnas, op. cit., p. 74), 1933 m. kovo 1 d.] dokumentai.

⁵⁰ LMA VB RS, f. 67, b. 331, Leliušių skyriaus (1936–1939) dokumentai.

⁵¹ Ibid., b. 324, d. 1–2, Lynežerio skyriaus (1924–1939) dokumentai.

⁵² Ibid., b. 288, Mištūnų skyriaus (1923–1939) dokumentai.

⁵³ Ibid., b. 246, d. 1–2, Mockų mokyklos ir skyriaus [1921–1939; mokykla uždaryta 1927 m. spalio 6 d. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 111)] dokumentai.

⁵⁴ Ibid., b. 253, d. 1–6, Neravų mokyklos ir skyriaus [1925–1935; mokykla uždaryta 1935 m.

rugsėjo 31 d. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 117)] dokumentai.

⁵⁵ Ibid., b. 171, d. 1–2, Paditvio mokyklos ir skyriaus [1926–1939; mokykla uždaryta po 1931–1932 m. m. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 121)] dokumentai.

⁵⁶ Ibid., b. 174, d. 1–9, Paliūnų mokyklos ir skyriaus [1926–1939; mokykla uždaryta 1933 m. gegužės 4 d. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 122)] dokumentai.

⁵⁷ Ibid., b. 196, d. 1–5, Pamerkio mokyklos ir skyriaus [1924–1939; mokykla uždaryta 1927 m. spalio 4 d., bet faktiškai veikė iki 1931–1932 m. m. pabaigos (Ibid., b. 208, d. 1, l. 125)] dokumentai.

⁵⁸ Ibid., b. 194, Papiškių mokyklos ir skyriaus [1923–1939; mokykla nebeveikė 1929–1930 m. m. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 126)] dokumentai.

⁵⁹ Ibid., b. 348, d. 1–2, Pirčiupių mokyklos ir skyriaus [1931–1940; mokykla nebeveikė po 1932–1933 m. m. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 137)] dokumentai.

⁶⁰ Ibid., b. 322, d. 1–2, Randamonių skyriaus (1924–1939) dokumentai.

⁶¹ Ibid., b. 227, d. 1–2, Rimdžiūnų mokyklos ir skyriaus [1924–1939; mokykla uždaryta 1932 m. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 145)] dokumentai.

⁶² Ibid., b. 225, d. 1–10, Rudnios mokyklos ir skyriaus [1923–1939; mokykla uždaryta 1934 m. birželio 30 d. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 146)] dokumentai.

⁶³ Ibid., b. 259, d. 1–3, Senojo Naniškio mokyklos ir skyriaus [1924–1936; mokykla uždaryta 1937 m. rugsėjo 31 d. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 113)] dokumentai.

⁶⁴ Ibid., b. 153, Šlynakiemio mokyklos ir skyriaus (1925–1939) dokumentai.

⁶⁵ Ibid., b. 118, d. 1–2, Zabarninkų mokyklos ir skyriaus [1926–1939; mokykla uždaryta 1933 m. rugpjūčio 19 d. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 195)] dokumentai.

⁶⁶ Ibid., b. 114, d. 1–2, Žagarių mokyklos ir skyriaus [1927–1939; mokykla uždaryta 1933 m. rugpjūčio 19 d. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 198)] dokumentai.

⁶⁷ Ibid., b. 138, d. 1–10, Šklėrių mokyklos [1923–1935; uždaryta 1935 m. birželio 16 d. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 163)] dokumentai.

⁶⁸ Ibid., b. 315, d. 1–13, Šumos mokyklos [1925–1935; uždaryta 1935 m. rugpjūčio 31 d. (Ibid., b. 208, d. 1, l. 166)] dokumentai.

⁶⁹ Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ 1937 m. kovo 21 d. visuotinio susirinkimo protokolas, *ibid.*, f. 69, b. 307, d. 2, l. 29.

⁷⁰ Vilniaus vaivados L. Bociańskio 1936 m. vasario 11 d. labai slaptas memorialas dėl administracinės valdžios priemonių prieš Lenkijos lietuvių mažumą ir dėl ateities planų šiuo klausimu.

⁷¹ LMA VB RS, f. 67, b. 95, l. 5. (Čia ir toliau straipsnyje cituojami Lenkijos administracinės valdžios ir lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ susirašinėjimo dokumentai versti iš lenkų kalbos.)

⁷² *Ibid.*, l. 4.

⁷³ *Ibid.*, l. 9.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ *Ibid.*, l. 8.

⁷⁶ *Ibid.*, l. 7.

⁷⁷ *Ibid.*, l. 6.

⁷⁸ V. Martinkėnas, *op. cit.*, p. 40.

⁷⁹ LMA VB RS, f. 67, b. 39, d. 2, l. 9.

⁸⁰ *Ibid.*, l. 3.

⁸¹ *Ibid.*, l. 10.

⁸² *Ibid.*, l. 8.

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ *Ibid.*, l. 1–1 v., 2.

⁸⁵ V. Martinkėnas, *op. cit.*, p. 40.

⁸⁶ LMA VB RS, f. 67, b. 39, d. 2, l. 7.

⁸⁷ *Ibid.*, l. 6–6 v.

⁸⁸ *Ibid.*, l. 5.

⁸⁹ *Ibid.*, l. 4–4 v.

⁹⁰ *Ibid.*, d. 1, l. 3.

⁹¹ *Ibid.*

⁹² *Ibid.*, l. 2.

⁹³ *Ibid.*, l. 1.

⁹⁴ *Ibid.*, l. 16.

⁹⁵ *Ibid.*, l. 15.

⁹⁶ *Ibid.*, l. 6.

⁹⁷ V. Martinkėnas, *op. cit.*, p. 43.

⁹⁸ LMA VB RS, f. 67, b. 34, l. 2–2 v.

⁹⁹ *Ibid.*, l. 13.

¹⁰⁰ *Ibid.*

¹⁰¹ *Ibid.*, l. 14a.

¹⁰² *Ibid.*, l. 3–3 v.

Gintautas Ereminas

POLONISATION POLICY OF THE POLISH GOVERNMENT AGAINST THE LITHUANIAN NATIONAL MINORITY (1935–1939)

Summary

With the decreasing number of schools of the Lithuanian Education Society Rytas in the 1930s, the Society's management tried to make efforts to retain the existing schools. In the areas where the Polish administrative authorities had closed schools, the Society's management supported secret schools. Where they were unable to prevent the closing of schools, the Society devoted itself to maintaining reading rooms and branches of reading rooms. These were opened in the same areas where there had been schools. Education may have continued to a certain extent in the reading rooms (or branches), because teachers of the schools that had been closed were in charge of the reading rooms (or branches). This partly compensated for the lack of schools.

Following the secret note "Measures of the administrative authorities against the Lithuanian minority in Poland and future plans in this regard" of Ludwik Bociański, Vilnius provincial governor, starting from 11 February 1936 Polish administrative authorities knowingly engaged in a methodical policy of assimilation. Educational and cultural institutions of the Lithuanian Education Society Rytas were closed under various pretexts. However, the Society's leadership stubbornly resisted the Polish administrative authorities

and legally defended its interests based on the law of the Republic of Poland. In order to implement its objectives as soon as possible, Polish administrative authorities had no other option, but to close the Lithuanian Education Society Rytas, which interfered with their objectives.

The Lithuanian Education Society Rytas was closed on 28 February 1938, but in fact it did not cease to exist. The administrative structure of the Society was retained and efforts were made to restore it. On 20 May 1939, a permit from the authorities of Vilnius Voivodeship was finally obtained and the Society intended to restore the previous network of educational cultural institutions in the same locations where the Society's schools, reading rooms and branches used to operate. If Polish administrative authorities did not allow it to do so, the Society planned to implement its activities in other areas of Vilnius region, where no network of educational and cultural institutions had yet been established. However, constraints of the Polish administrative authorities and subsequent political changes did not allow the Rytas Society to develop its educational and cultural activities to the extent planned.